

تعارف و اهمیت لطائف اشرفی

محمد مدثر

دانشجوی دوره دکتری

بخش فارسی، جامعه ملیه اسلامی، دهلی نو

Email: muddassirmd4@gmail.com

Mobile: 8382841092

سخنان، افعال و عادات پیغمبر اکرم ﷺ را صحابه از زبان پیغمبر ﷺ می شنیدند و برخی از صحابه آن را می نوشتند که بعداً به شکل کتب احادیث به دست ما رسید.

در قرون بعد، پیروان و خلفای مشایخ، سخنان شیخ خود را جمع آوری می کردند و آن را رونویسی می کردند و آن را ملفوظات نامیدند. از اینجا معلوم میشود که ملفوظات چیست؟ اولیاء الله، صوفیاء و صالحین که برای اصلاح قلب و فکر مردمان در این دنیا مبعوث شدند و با همت و کوشش بسیار مردمان و پیروان خود را اصلاح کردند، گفتار و کردارشان به توسط یکی از خلفایشان در کتابت می آوردند و سپس این مجموعه را ملفوظات می گویند.

اهمیت ملفوظات:

ملفوظات اهمیت ادبی، تاریخی و فرهنگی زیادی دارند که اولیاء الله در خانقاه تعلیم و تربیت مردمان می کردند. و در آن زمان خانقاه مرکز تعلیم و تربیت بوده. مشایخ برای تربیت مریدان حکایات و اقعات خویش و واقعات مشایخ و اقوال دیگران نقل می کردند این همه اهمیت بسیار دارند

لطائف اشرفی:

لطائف اشرفی مجموعه ای سخنان سلطان العارفین، سلطان سید اشرف جهانگیر سمنانی است. سید اشرف شخصیت بزرگ قرن هشتم و نهم هجری قمری است. و بنیانگذار سلسله اشرفیه چشتیه است. او در بسیاری از زمینه های مانند فقه و کلام، ترجمه و تفسیر قرآن، دیوان اشعار و در تصوف تألیف بسیار داشته است. ولی کامل و چنان محقق بودی که علمای بزرگ آن زمان پرسشنامه های خود را می فرستادند و پاسخ سید اشرف جهانگیر برایشان کافی بود. شیخ عبدالحق محدث دہلوی درباره سید اشرف جهانگیر می نویسد:

اورا خلق آن دیار سید اشرف جهانگیر گویند، از کاملان است صاحب کرامت و تصرفات. در سیاحت به امیر سید علی همدانی قدس سره رفیق بود. عاقبت به جانب هندوستان افتاد و در حلقه ارادت شیخ علاءالحق در آمد. اور پیش از ارادت مقامات عالیہ از کشف و کرامات حاصل بود. در حقایق و توحید سخنان عالی دارد اور مکتوبات است مشتمل بر تحقیقات غریبه. با قاضی شهاب الدین دولت آبادی معاصر بود. غالباً قاضی از وی تحقیق بحث ایمان فرعون که در فصوص اشارتی بدان و اقعہ شدہ است کردہ بود. او در این باب بہ وی مکتوبی نوشت. قبر او در یکی از قریات جونپور است کہ اورا کچونچہ گویند، بسی مقام بفیض است و در میانہ حوض و اقع شدہ است. نام سید در آن دیار در دفع جن بہ غایت مؤثر است و اورا ملفوظات است کہ یکی از مریدان او در مجلدی ضخیم جمع کردہ و در وی ذکر کردہ کہ میان وی و شاہ مدار در سفر مرافقتی بودہ. (۱)

جامع و مرتب لطائف اشرفی، نظام الدین یمنی رحمہ اللہ است. بہ روایت شیخ نظام یمنی در سال ہفتصد و پنجاہ ہجری قمری با حضرت قدوة الکبری مصاحبت کرد و سی سال با سید اشرف در سفر و حضر ہمراہ بود.

این ملفوظات بر یک مقدمہ و شصت ابواب و یک خاتمہ مشتمل است. و ہر باب را بنام لطیفہ موسوم کردہ است. از مقدمہ معلوم می شود کہ یک نتمہ نیز بودہ اما در ہیچ یک از نسخہ های خطی موجودہ وجود ندارد. چاپ اول لطائف اشرفی بتوسط سید اشرف حسین و سید علی حسین اشرفی رحمہما اللہ در یک جلد در سال دوازده صد و نود و پنج ہجری و بار دوم در دو جلد در سال دوازده صد و نود و نہ چاپ و منتشر شد.

شیخ نظام یمنی در مقدمہ لطائف اشرفی سبب جمع آوری این ملفوظات می نویسد.

” در اثنای این... در ضمیر دل... القا کرد کہ بعض از انفاس نفیسہ و الفاظ متبرکہ و شمه ای از لطائف معارف و ظرائف، کوائف و احوال مقامات شریفہ و انزال کرامات عجیبہ حضرت قدوة الکبری از مبتدا تا منتہی اصدار یافت... بیان باید کرد“ (۱)

شیخ نظام یمنی این ملفوظات را باین طور جمع کرده است چنان که حسن سجزی ملفوظات شیخ نظام اولیاء را جمع کرده است. او در این مورد در مقدمه لطائف می نویسد:

”آنچه قابل ضبط ذهن و حامل فکر این ممتحن بود در قید کتابت آورده بن ظور اطلاع انظار مخدومی و بحضور استماع احضار معصومی گزرانیده. و از اول تا آخر در ورقا بعد ورق گردانیده بلکه اکثر عین الفاظ شریفه و اقوال صریحه ایشان بمضمون مقوله بنوک قلم رسانیده“ - (۲)

اهمیت عرفانی:

لطائف اشرفی پر از مروارید عرفان و تصوف است. آداب شیخ و مرید چیست؟ اصول و ضوابط مشیخت چیست؟ مرید بودن چرا لازم و ضروری است و آن را چه باید کرد؟ اهمیت کسب علم چیست؟ عبادت و ریاضت چنان باید کرد؟ این همه اشیاء را در این کتاب به شرح و بسط بیان کرده است.

شیخ اصیل الدین یکی از خلفای سید اشرف جهانگیر اند، فوائد استماع کلمات مشایخ و اطلاعات مقالات اولیاء راسخ درخواست کرد. سید اشرف جهانگیر ارشاد فرمودند: ”ذکر الصالحین و تذکره العارفين نوری تجلی فی قلوب الطالبین المس ترشدین“ سید اشرف، از سید الطائفه جنید بغدادی نقل می کنند، ”حکایت المشانخ جند من جنود الله تعالی“ و بر دیگر مقام می گویند ”رونیة المشانخ عبادة لوفانت هذه العبادة ليس لها وقت القضاء - درباره کسب علوم می گویند: ”اگر کسی بداند که در عمر وی بیش از یک هفته نمانده است، می باید که بعلم فقه اشتغال کنند چه دانستن یک مسئله از علوم دینی بهتر از هزار رکعت نافله است“ - (3)

سید اشرف جهانگیر سمنانی صوفی کامل بوده باین سبب او به عمل اعتقاد دارد، نه فقط به گفتار. سید اشرف در این مورد می گویند:

”هر چند کلمات مشایخ و حکایات صالحین موثر اند ولیکن تا سلوک در راه سیرت و طریق سری رت ایشان نکند بمقصود و هو الوصول نرسد. تقریبا از سلطان العارفين نقل کردند که مریدی از مریدان ایشان در عقب حضرت سلطان العارفين قدس الله سره در راه می رفت و قدم بر قدم مبارک ایشان می نهاد و طریق متابعت بر اثر قدم ایشان می سپردی. حضرت ایشان چون بعقب نگاه کردند گفتند که ای مرید چه می کنی؟ گفت که قدم بر اثر قدم پیر می نهم. فرمودند که ای عزیز قدم بر

قدم نهادن چه باشد اگر پوست بایزید بیوشی تا عمل با یزید نکنی شراب مقصود
ننوشی. قال الاشرف: "من لم يعمل اکتساب المجاهده لم یصل الی جناب

المشاهده"-(4)

اهمیت لطائف از دیدگاه تذکره

این کتاب از دیدگاه تذکره اهمیت بسیار دارد، افراد زیادی هستند که شخصیت آنها یا ناشناخته است یا تصورات غلطی در مورد آنها وجود داشت این همه از خواندن این کتاب دور می شود. تذکره های قاضی شهاب الدین دولت آبادی، شیخ علاءالدوله سمنانی، میر سید علی همدانی، بدیع الدین زنده شاه مدار و دیگر مشایخ و صوفیاء که به آنها سید اشرف مصاحبت کرد و اکتساب فیض کرد و خلفای سید اشرف جهانگیر در این کتاب وجود دارد. درباره خواجه حافظ شیرازی سید اشرف می گویند:

"خواجه حافظ شیرازی یکی از مجذوبان درگاه عالی و محبوبان بارگاه متعالی است،
باین فقیر نیازمندی داشت و مدتی با همدیگر صحبت داشتیم. روزی بازر نشسته
بودیم که سخنی در مراتب اهل معارف و زهد می گذشت، مجذوب شیرازی خواند:

زروی دوست دل دشمنان چه یابد چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا. (5)

اهمیت ادبی:

سبک بیان لطائف اشرفی، روان و سادگی این کتاب زیبا و عالی است که معانی زیاد را در چند جمله بحسن و خوبی بیان کرده است. از اشعار شاعران پارسی گوی مانند رودکی سمرقندی، حافظ شیرازی، نظیری نساپوری، خیام نساپوری و مولانا روم به درستی استفاده کرده است. و سبب این است که سید اشرف جهانگیر نیز یک شاعر بزرگ است و دیوان شعر داشت که تذکره دیوان خویش را برخی از مقامات لطائف اشرفی ذکر کرده است. اینجا چند اشعار سید اشرف جهانگیر سمنانی ذکر می کنم:

ترک دنیا گیر تا سلطان شوی	محرم اسرار با جانان شوی
چیست دنیا کهنه. ویرانه	دره آباد این ویران شوی
تاب کی در دام دنیا های بند	در هوای دانه پزان شوی
برگزار از خواب و خور مردانه وار	تا براه عشق چون مردان شوی
گر نهی پا بر سر اورنگ و جاه	تاری چون اشرف سمنان شوی(6)

سید اشرف در نظم و نثر مهارت تامه داشته، و نثر وی ملمع به نظم است که نثر سعدی یاد آوری می دهد. شیخ نظام یمنی نقل می کند:

”حضرت قدوة الکبری می فرمودند که مرید را باید که در مواجهه شیخ باوراد ونو افل مشغول نبود که هیچ مشغولی بالا تر از مشاهده عذار پیر و معاینه رخسار دلپذیر او نیست. بیت:

کسی بکوچه مقصود زان گذر دارد

که برد و ابروی چون طاق تو نظر دارد

هر آنکه عارف و ماهر بود عبادت را

دل از نظاره رویت چگونه بردارد (7)

اهمیت لطائف از دیدگاه مآخذ کتاب مهم:

لطائف اشرفی یک منبع مهم برای کتب تذکره و تصوف بشمار می رود. علامه جامی در نفحات الانس، شیخ عبد الرحمن چشتی در مرآة الاسرار، شیخ عبدالحق محدث دبلوی در اخبار الاخیار، شیخ محمد غوثی در گلزار ابرار و علاوه ازین زیاد علما که تاریخ و تذکره می نویسند این کتاب را مآخذ و منبع شمرده اند. سید وحید اشرف در این مورد نوشته است:

Althoh Jami has no mention of the Lataif e Ashrafi as a source of Nafhat-ul-Uns, yet the following evidence reveal that Jami had utilided the Lataif-e -Ashtrafi. 1 About some Sufis who were contemporaries of Saiyid Ashraf, the same statements in both of the Lataif-i-Ashrafi and the Nafahat-ul-Uns. Since the former is earlier, it would be reasonably be presumed that the latter’s information is based on the former. These Sufis are Shaikh Abul Wafa Khwarzami, Shaikh Alaud-daula Simnani, Shaikh Kamaluddin, Abdur-Razzaq Kashani and Hafiz Shirazi... Hafiz Shirazi who was a contemporary, and for some time a companion, of Saiyid Asraf has been mentioned in several places in the Lataif-i-Ashrafi. About his Diwan Saiyid Ashraf

says:

اکابر روزگار اشعاروی را لسان الغیب گفته اند بلکه بزرگی درین وادی گفته است
که هیچ دیوانی به ازدیوان خواجه حافظ نیست اگر مرد صوفی باشد.

and Jami also writes:

یکی از عزیزان سلسه خواجهگان قدس الله تعالی اسرار هم فرموده است که هیچ
دیوان به ازدیوان حافظ نیست اگر مرد صوفی باشد. (8)

لطائف اشرفی باعتبار فهمیدن کلمات مشائخ و صوفیا اهمیت زیاد دارد. در این کتاب مباحث
شطحیات تصوف را بیان کرده اند که این مسئله در میان علما و صوفیا مختلف است. سید اشرف
جهانگیری گویند:

“قانون مقرر و قایده مستمره صوفیه علیه آنست که شطحیات مشایخ را نه رد
باید کرد نه قبول، چه این مشربی است از مقام وصول نه اثربست از مردم عقول و
برخی از اصحاب صوفیه و بعضی از احباب طایفه علیه در شرح الفاظ شطحیات
تاویلی شایسته و محملی بایسته پیدا کرده اند که فی الجمله قابل ادراک تواند بود و
سامعه طبع پاک آرد ازوشنود. قطعه”.

چو جام ازباده برآمد بریزد جرعه او بر زمین بم

بدان جرعه چو خوردند از حریفان ندیمی خاص باید نازنین هم (9)

همچنین برای شرح دادن کلمات مشائخ، سید اشرف مطالب کلام صوفیا را در یک لطیفه (لطیفه
هیزدهم معنی زلف و خال و امثال آن) ذکر کرده است برخی از آن کلمات ذکر می کنم:
جفا: پوشانیدن دل سالک را گویند از معارف و مشاهدات.
وفا: عنایت ازلی را گویند که بی واسطه عمل خیر و اجتناب از شر.
خواب: فنای اختیاری بود.

شب قدر: بقاء سالک بود در عین استهلاک بوجود حق تعالی.

خمار: رجعت از مقام وصول به قهرا به طریق انقطاع.

کفر: تاریکی عالم و تفرقه بود.

دیر: عالم انسانی.

کافر: صاحب اعمال.

چشم نرگس: ستر احوال و کمال ست و علو مرتبه سالک چه از خود که مردم او را دانند که ولی است و ولایت خود را داند لیکن او را ندانند و این دو قدم یک جنس باشد.

و مراد از ترک کردن، قطع اعمال از هر چیزی، از خاست، قصد و عزیمت، از نشستن، سکینه بود، از رفتن، عروج بود از عالم سفلی بعروی و از آمدن، رجعت بود بعالم بشریت از عالم ارواح یا از استغراق و سکر. (10)

لطائف اشرفی باعتبار تاریخی و سیاسی نیز اهمیت بسیار دارد. زیرا که سید اشرف جهانگیر سمنانی و اجدادش سلاطین و پادشاهان وقت شده اند و روابط و تعلقات آنها از امرا و مشاهیر آن زمان نیز بوده. سید اشرف و پدرش سید ابراهیم جانب صوفیا و مشائخ میل داشته بوده. بعد از ترک سلطنت سمنان، سید اشرف وارد هندوستان شده و زیاد استغرامی کرده. عادتش این بوده که هر جا می رفت با علما و مشائخ آن دیار صحبت کرده. سید اشرف از سامانی النسل نیز بوده و تذکره آن همه در این کتاب کرده اند. باین سبب اهمیت کتاب بالا می گردد.

علاوه بر این همه این کتاب همه جنبه های زندگی را احاطه می کند که یک انسان را چگونه زیستن باید کرد. و عبادت و ریاضت چطور باید کرد. کسب رزق چرا اهمیت بسیار دارد. و نیز این همه معلوم میشود که سید اشرف نه فقط یک صوفی بود بلکه عارف کامل و فاضل بوده و بر زبان عربی نیز مهارت داشته.

حواشی

1. شیخ عبد الحق محدث دهلوی، با تصحیح و توضیح علیم اشرف خان، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران ۱۳۸۳، ص ۳۳۰
2. مقدمه لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 3
3. مقدمه لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 4
4. مقدمه لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 7,8
5. مقدمه لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 14
6. لطیفه سوم، لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 40
7. لطیفه بیست و سوم، لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 268
8. لطیفه ششم، لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 114
9. Page no 59,60,61, Critical Edition of Lataif e Ashrafi, Dr Sayyid Waheed Ashraf
10. لطیفه شانزدهم، لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 242
11. لطیفه هیژدهم، لطائف اشرفی، مخطوطه خدابخش اورینتل لائبریری، پتنه، فولیو نمبر 237,238,239